

## КРУМ ГРИГОРОВ

АЛЕКСАНДЪР ЙОРДАНОВ

Още първите белетристични прояви на Крум Григоров на страниците на прогресивния литературен печат през 30-те години показват, че се ражда един самобитен белетрист от вазовското коляно в нашата проза, че дебютира творец, комуто е съдено да продължи традицията на обективното национално себепознание. Едва ли е случаен фактът, че първата среща на малкия Куне с литературата е именно Вазовият роман „Под игото“, който завладява детското въображение с романтиката на героите и с богатата панорама на народния живот. По-късно отново Вазов е писателят, който учи младия белетрист на хуманно и честно отношение към живота на народа, укрепва у него патриотичното чувство, разкрива му богатите възможности на литературата да изрази в детайли бита и нравите на нашия народ. Оттогава и до днес Крум Григоров остава верен на своя първоучител, на своето призвание. В десетките си разкази и повести той следва извивките на живия живот, разкрива истината за битовата и социалната действителност в българското село в годините преди и след Деветосептемврийската революция. Той е писател, който не се блазни от художествената измислица. За него истинското творчество е своеобразен документ за живота и може би затова с такава обич и привързаност житиеписва своя род, съселяните си, приятелите, случайно срещнатите люде по друмищата на живота. Неведнъж сам признава, че пише „преди всичко за онова, което лично съм преживял и изстрадал“, че неговите сюжети „почиват върху действителна случка — върху онова, което съм преживял или съм имал възможност да наблюдавам“.<sup>1</sup>

Това е творческото верую на Крум Григоров, на което той остава доброволен и щастлив пленник цял живот — независимо дали творческото му внимание ще бъде ангажирано със социалните и битовите проблеми на селския живот, дали ще се насочи към годините на учение и учителствуване, или ще следва по парливата следа на личните си наблюдения върху кооперативизацията на българското село. В този смисъл писателят е единен в своите художествени търсения и предпочитания. Той е винаги остро вгледан в съдбата на човека от народа, винаги духом близък до тази съдба, сам дълги години носещ нейния тежък, но и щастлив кръст. Отрасъл на село в бедност и лишения, за които днес можем да научим благодарение и на неговите произведения, но духом корав и непреклонен, Крум Григоров навлиза някак случайно в литературата. Воден не толкова от желанието да стане писател, макар то да не е чуждо на любознателния юноша, колкото от чистия порив да разкаже истини за човешката съдба, за живота. Този стремеж към истината, към вярното пресъздаване на действителността, към изграждането на образи, които са неотделими от представата

<sup>1</sup> Л. Григорова. Крум Григоров. Литературна анкета. С., 1982, с. 16, 29.

ни за истинските трудови хора, е същност и особеност на цялото творчество на писателя. Той продължава да държи будни сетивата на твореца и днес, когато все повече спомените владеят неговото слово.

Точно това пренасяне на литературата в живота, този поглед към изкуството като неразделна част от истинското „изкуство“ на битието Крум Григоров успява да постигне и в собствените си произведения. Успява, защото винаги, независимо дали рисува пейзаж или душевно състояние, дали разказва най-обикновена наглед случка или тихо реди спомен след спомен, дали изгражда диалог или монологично разкрива своя герой, остава верен на житейската правда, верен на разбирането, че изкуството е само едно продължение на живота. И още нещо. Без да афишира шумно своето отношение към някогашната „официална“ културна и просветна политика, макар че и такива ярки социално-граждански жестове не липсват в неговата богата биография на учител и публицист, Крум Григоров намира своето истинско призвание в областта на късия разказ, където търпеливо и с много обич, с душевна благодат извайва образите на обикновените трудови хора от народа. Понеже споменах за социално-гражданските жестове на писателя, нека припомня, че той е страстен радетел за демократизиране на образователната система преди 9. IX. 1944 г., че вижда в писателя един „учител на своя народ“. И днес можем да прочетем във в. „Заря“ резюме на едно негово изказване пред конгреса на официалния профсъюз на учителите, състоял се през 1938 г.: „Силно впечатление направиха изказаните мисли от Крум Григоров. Той изтъкна необходимостта от пълното прилагане на задължителното образование в основните училища. Днес около 70 000 български деца остават без образование. В основата на нашето образование — подчерта г-н Григоров — трябва да легнат заветите на нашето Възраждане.“<sup>2</sup> В защита на тези „завети“ Крум Григоров пише и статиите „Писателят като възпитател“, „Народният учител в миналото и днес“, „Как е отразено селото в българската литература“, „Писател и учител“ и ре-

лица други, които разкриват прогресивните и демократични възгледи на тогавашния млад писател по някои от най-острите въпроси на националното културно строителство. И не на последно място тук трябва да бъдат споменати и онези факти от биографията на Крум Григоров, които показват неговото идеологическо изстраване в средата на видни партийни функционери, сред ремсовите кръжоци и пролетарските литературни издания, като нелегалния литературен кръжок „Христо Смирненски“ и пролетарския хумористичен вестник „Хоровод“.

Любопитен би бил един паралел между пролетарската лирика на 30-те години и белетристиката. Докато поезията се насочва по-уверено към съдбата на трудовия човек в града, към живота на работника, на пария зад фабричните стени, то прозата като че ли остава по-близо до света на българското село, до бедната селска орисия, която се разкрива обаче винаги в контекста на напредничавите социални идеи на времето. Няма съмнение, че в прозата духът на традицията е по-силен, че Елин Пелин и Йордан Йовков хвърлят дебела сянка върху последвалото битие на белетристиката ни. Тяхното влияние, както и ранното въздействие на Иван Вазов върху младия писател е доловимо, то го спасява от лесното поддаване на готовите „класови“ схеми в изображението на героите, учи го да вниква дълбоко и хуманно в тяхната съдба.

Като самобитен разказвач Крум Григоров се изгражда преди всичко под въздействието на своите непосредствени впечатления от селския живот. И до ден-днешен, въпреки че отдавна се е простил със селото и живее сред панелните контури на големия столичен град, той си остава духом приобщен към своя роден край, там са неговите „сюжети“, там са неговите герои. Неслучайно още първите му разкази, събрани по-късно в книгите „Границата“ и „Бразди из чернозема“, разкриват дарбата му на роден разказвач, на писател с невероятно богат и пълен на впечатления житейски опит. Това са колкото разкази, толкова и правдиви очеркови ескизи върху хора и нрави, битова обстановка и социални жестове, върху всичко онова, което съставлява селският човешки космос, което е българското село в своето минало.

Крум Григоров е един от първите наши писатели, които през 30-те години осъществяват нов художествен синтез между лично преживяното, автобиографичното и вярното възпроизвеждане на бита и нравите на селския човек. Неговите разкази представляват хроника в движение, едно несекващо и бликащо от жизнено описание, в което централна фигура е не разказвачът или отделният герой, а народът. Така прозата на Крум Григоров изтегля нишката на възрожденската традиция, на типа разказване, в който лично наблюдаваното и преживяното се превръщат и всиноним на народното живеене, на бита и нравите на нашия народ. Нищо неестествено няма в предположението, че с течение на времето, което все повече и повече заличава някои изконни битови черти от народния живот, което „модернизира“ този живот и постепенно го слива с градския дискотечен стил на живеене, разказите и повестите на писатели като Крум Григоров ще придобиват все по-голяма познавателна стойност. Чрез тях ще може да възкръсне това, което е на път да си отиде безвъзвратно. Така, както днес все повече се актуализира проблемът за автентичността на народното творчество — музикално-песенно, обредно, словесно, така някой ден особено остро ще се почувствува необходимостта от по-пълно и цялостно възприемане и на битово-познавателната стойност на художествената литература, на автентичния битоописателен художествен текст. Всъщност този процес е заложен в самото диалектическо отношение между традиционни и новаторски художествени системи, в непрестанното възвръщане на нови равнища на повествователни стилове, които в определен период изглеждат анахронични, остарели. Особена роля в изграждането на противоречието между традиционната и новаторската

художествена система се пада на жанровата динамика и спецификата на читателското възприятие. Определени жанрови структури, създадени като че ли със средствата на „традиционната“ повествователност, в нов рецептивен контекст привличат читателското внимание като „нови“ и оригинални. Нещо сходно се наблюдава при възприемането на най-представителното произведение на Крум Григоров — тетралогията „Сред народа“, включваща „романите“ „Моего детство“, „Гимназист“, „Сред народа“, „Раздолжани“. В нея сложно се преплитат документално-автентичното с житиеписното, автобиографичното с подробната битова описателност, пътеписната хроника с „чистата“ повествователност. Това са характерни елементи от по-раншни стилови търсения на писателя. Но сега, съвместени в едно цяло чрез нов жанров синтез, те въздействуват по новому, разкриват „известни“ вече „истории“ чрез нова повествователна конструкция. Тук могат да се набележат и елементи на последвали, особено през 70-те години, идейно-художествени и жанрови движения в белетристиката ни. На този факт обръщат внимание и критици като Боян Ничев и Светлозар Игов, които виждат в тетралогията на Крум Григоров „романи на равностметката“ и своеобразен „преход към романа“. Литературната критика се затруднява да определи „жанрово“ тези четири „романа“ на Крум Григоров и това е естествено. Те поглъщат чрез новата си жанрова структура много от ранните му разкази, циклизират по особен начин отделните фрагменти, изграждат нов жанров синтез, несрещан в предхождащата писателя традиция. В тази „отворена“ книга на Крум Григоров в пълнота се разгръщат както традиционни, така и новаторски стилови форми. Тук отново откриваме дарбата на писателя да възсъздава в детайли народния бит, да се вглежда честно и открито в народния живот, да „разполага“ своите герои сред точни и характеристични наблюдения върху природата и бита, да документира социалната и моралната топография на българското село. Но заедно с тези познати от ранното творчество на Григоров особености на неговото белетристично майсторство сега в тетралогията по-ярко и недвусмислено се налага и авторовата художествена позиция като ценностна гледна точка. Четирите „романа“ са своеобразно съчетание на обективната художествена изповед и субективното творческо „познаване“, на документално-ангажиращия чрез автентичността на случките и събитията „разказ“ и интелектуално изненадващия и провокиращ „авторски“ размисъл. Това са произведения, в които чрез изображения бит и начин на живот, чрез спомена за лично изживяното се търси и смисълът на човешкия живот, на човешкото дело и съдба, откриват се социално-класовите механизми и психологическите сътресения на човешкото съществуване. А това са несъмнено и белези на романово повествование — от една страна, богато на случки, събития, наблюдения, от друга — прецизно и себеаналитично вглеждане в отминалия житейски път, вглеждане с нови сетива, които все по-настойчиво търсят духовния смисъл на отделните съдби и преживявания.

Роден разказвач, писател с тънък усет за случката и събитието, от което израстват всички негови сюжети, сладкодумец, който може безкрайно да раздипля живота на своя роден край, да прави верни портретни характеристики, да бъде биограф на народния живот, Крум Григоров е същевременно и един от най-ярките ни детски писатели. Неговите „Разкази за Кунето“ и десетките книжки, в които обект на изображение е детският свят, го разкриват и като творец с честно и отзивчиво сърце, като писател, който над всичко поставя доброто, обичта и чрез поредица от случки — реални и досъчинени, внушава на днешните малки палавници етичните мъдрости на нашия народ. Той сам има съзнанието, че писателят е „възпитател“, че литературната творба трябва да прави хората по-добри, по-благородни. В този смисъл той отново продължава своята учителска професия, продължава и традицията на Влайков, Страшимиров и

Елин Пелин в изобразяването на българското учителство в литературата, което в неговото съзнание играе висша роля за изграждането на националния духовен облик.

В творчеството на Крум Григоров днешният, а и бъдещият читател, ще открива иконописан българския битов и духовен пейзаж. Ще опознава съдбата на българското село. Ще се докосва до природата, нравите и чувствата на селския човек. И заедно с това винаги ще усеща хуманизма на писателя, неговото добротворство и любов към ближния. А това са творчески и човешки качества, които патината на времето прави още по-ценни, още по-необходими.